QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 2-son)

FILOLOGIYA

PHILOLOGY

TILSHUNOSLIKDA DISKURS TUSHUNCHASI VA UNING TAHLILI

https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i02.031

Pulatova Dilafruz Toxirjonovna
Andijon Davlat Tibbiyot Instituti
O’zbek tili va adabiyoti, tillar
kafedrasi o’qituvchisi.
e-mail: dilafruzpulatova0913@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada diskurs tushunchasi, uning nazariy asoslari, amaliy qo‘llanilishi va tahlil usullari batafsil yoritilgan. Maqolada diskursning kelib chiqish tarixi, uning rivojlanish bosqichlari va lingvistika, kommunikatsiya hamda ijtimoiy fanlar sohasidagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Sharq va g‘arb olimlarining matn va diskurs tushunchalari bo‘yicha ilgari surgan nazariyalari va ilmiy xulosalari tahlil qilinib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi. Shu bilan birga, matn va diskurs tushunchalarining o‘zaro munosabati, ularning til va muloqot jarayonlaridagi roli, shuningdek, kommunikativ samaradorlikni oshirishdagi ahamiyati muhokama qilinadi. Maqolada diskurs tahlili usullari, uning turli kontekstlarda qo‘llanilishi va zamonaviy tadqiqotlarda egallagan o‘rni ham ko‘rsatib berilgan. Ushbu ish o‘quvchilarga va tadqiqotchilarga diskursni ilmiy nuqtai nazardan chuqurroq anglash, matn va diskursni tahlil qilish metodlarini tushunish, shuningdek, o‘z ilmiy ishlarida qo‘llash imkonini beradi.

Kalit so’zlar: tilshunoslik**,** diskurs, tibbiy, muloqot, tilning strukturaviy jihatlari, lingivistika, tilshunoslik, til birliklari , nutq faoliyati.

ПОНЯТИЕ ДИСКУРСА В ЛИНГВИСТИКЕ И ЕГО АНАЛИЗ

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается понятие дискурса, его теоретические основы, практическое применение и методы анализа. В статье исследуется происхождение дискурса, этапы его развития, а также его значение в лингвистике, коммуникации и социальных науках. Анализируются теории и научные выводы восточных и западных ученых по вопросам текста и дискурса, выявляются их общие и отличительные черты. Кроме того, обсуждается взаимосвязь понятий текста и дискурса, их роль в языковой и коммуникативной деятельности, а также значение для повышения коммуникативной эффективности. В статье показаны методы анализа дискурса, его применение в различных контекстах и место в современных исследованиях. Работа помогает читателям и исследователям глубже понять дискурс с научной точки зрения,

освоить методы анализа текста и дискурса, а также применять их в собственных научных исследованиях.

Ключевые слова: лингвистика, дискурс, медицинский, коммуникация, структурные аспекты языка, лингвистика, единицы языка, речевая деятельность.

THE CONCEPT OF DISCOURSE IN LINGUISTICS AND ITS ANALYSIS

Abstract: This article provides a detailed examination of the concept of discourse, its theoretical foundations, practical applications, and analytical methods. The study explores the origin of discourse, its developmental stages, and its significance in linguistics, communication, and social sciences. Theories and scientific conclusions of Eastern and Western scholars regarding text and discourse are analyzed, highlighting their commonalities and differences. Furthermore, the relationship between text and discourse, their role in language and communication processes, as well as their importance in enhancing communicative effectiveness, are discussed. The article also presents methods of discourse analysis, its application in various contexts, and its place in contemporary research. This work enables readers and researchers to gain a deeper scientific understanding of discourse, master methods of text and discourse analysis, and apply them in their own scholarly work.

Keywords: linguistics, discourse, medical, communication, structural aspects of language, linguistics, language units, speech activity.

KIRISH

Til insoniyat jamiyatida asosiy ijtimoiy aloqa vositasi hisoblanadi. Til orqali nafaqat ma’lumot almashiladi, balki g‘oyalar, dunyoqarashlar va ijtimoiy munosabatlar shakllanadi. Shu bois, til nafaqat vosita, balki jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy jarayonlarni aks ettiruvchi vosita sifatida ham e’tiborga olinadi. Til orqali insonlar o‘z fikrini ifodalaydi, turli g‘oyalarni muhokama qiladi va ijtimoiy hamkorlikni amalga oshiradi. Shu nuqtai nazardan, tilni faqat grammatik birliklar majmui sifatida emas, balki ijtimoiy va kommunikativ faoliyat kontekstida o‘rganish muhimdir.

Til orqali amalga oshiriladigan muloqot jarayoni diskurs deb ataladi. Diskurs – bu til birliklarining oddiy yig‘indisi emas, balki ma’no, maqsad va vaziyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab nutq faoliyati. Diskurs insonning ijtimoiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va psixologik holatini aks ettiradi. Shu sababli, diskursni o‘rganishda tilning strukturaviy jihatlarigina emas, balki uning ijtimoiy, madaniy va pragmatik omillar bilan o‘zaro aloqadorligi ham tahlil qilinadi.

XX asrning so‘nggi choragidan jahon tilshunosligida nutqiy tuzilmalarni ularni yaratuvchi va idrok etuvchi shaxs – muallif va retsipient nuqtai nazaridan tadqiq etishga katta e’tibor qaratila boshlandi. Nutqiy tuzilmani muloqot jarayoni sifatida o‘rganish diskurs tushunchasining yuzaga kelishiga sabab bo‘ldi. 1952-yilda amerikalik tilshunos Zellig Xarris “Discourse Analysis” maqolasida nutq va matnni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish zarurligini

ta’kidlab, “diskurs tahlili” metodini joriy etdi. Harrisga ko‘ra, diskurs nafaqat grammatik birliklar, balki ularning qo‘llanilish jarayonini ham o‘z ichiga oladi. Shu tariqa, Harris zamonaviy lingvistika tarixida diskurs terminini birinchi ilmiy atama sifatida qo‘llagan olim sifatida tan olinadi.

Diskurs atamasi lingvistika, falsafa, sotsiologiya va kommunikatsiyada ishlatiladigan keng tushuncha bo‘lib, u lotincha “discursus” so‘zidan kelib chiqqan. Lotincha dis- (“tarqalish, bo‘linish”) va currere (“yugurmoq, oqmoq”) so‘zlaridan yasalgan. Dastlab, diskurs atamasi “fikrning bir mavzudan boshqasiga o‘tishi, izchil harakati” ma’nosida ishlatilgan. Shu bilan birga, tilshunoslikda diskurs mavqeyi va uning qo‘llanilishiga e’tirozlar ham mavjud bo‘lgan. Masalan, 1966-yilda tilshunos R. Godel diskurs atamasining lingvistik tadqiqotlarda qo‘llanilishi nutq hodisalari haqida aniq xulosa chiqarishga shubha tug‘dirishi mumkinligini bildirgan. Bu e’tirozlar, o‘z navbatida, boshqa olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar orqali asosli javobga ega bo‘lgan.

Diskurs tushunchasiga yangi mazmun bergan olimlardan biri fransuz faylasufi Mishel Fuko bo‘lib, u 1970-yilda Sorbonnada o‘qigan ma’ruzasi asosida yozilgan “L’ordre du discours” asarida diskursni faqat lingvistik hodisa emas, balki bilim va hokimiyat munosabatlarini tartibga soluvchi ijtimoiy mexanizm sifatida talqin qiladi. Fuko yondashuvida diskurs jamiyatdagi bilimlarning qaysi biri “haqiqat” sifatida qabul qilinishini belgilovchi kuchdir. Shu tariqa, diskurs tahlilini sotsiologiya, falsafa va madaniyatshunoslik bilan bog‘lash imkoniyati paydo bo‘ladi.

Fransuz tilshunosi Jak Derrida ham diskursni tilshunoslik hodisasi sifatida emas, balki hokimiyat, mafkura va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq jarayon sifatida ko‘radi. Uning fikricha, diskurs qat’iy tartibga ega emas, balki ma’nolarning o‘zaro qarama-qarshiligi va siljishi orqali shakllanadi. Derrida “il n’y a pas de hors-texte” (“matndan tashqarida hech narsa yo‘q”) iborasi orqali diskursning doimiy talqinlarga ochiqligini ta’kidlaydi. Nemis faylasufi Jürgen Habermas esa diskursni kommunikativ amaliyot bilan bog‘lab, uni ijtimoiy muvofiqlashuv va demokratiya uchun zarur jarayon sifatida talqin qiladi.

Shu bilan birga, diskursga oid ta’riflar turlicha bo‘lib, tilshunoslik va falsafa kabi fanlar bilan uzviy bog‘liq. D. Makdonnelning fikricha, diskurs tadqiqi nutq ishtirokchisining muloqot maqsadlari, strategiya va taktikalarini, shuningdek, voqelik, suhbatdoshi va xabar mazmuniga nisbatan hissiy munosabatlarni o‘rganishga qaratilgan. Shu tariqa, diskurs nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-psixologik kontekstda keng qamrovli ilmiy kategoriya sifatida qaraladi.

Zamonaviy tilshunoslikda diskurs nafaqat til tizimini, balki uning ishlash mexanizmlarini ham ochib beradi. Diskurs tahlili esa kommunikativ jarayonning semantik, pragmatik va kognitiv jihatlarini o‘rganish orqali inson tafakkurining ijtimoiy-madaniy xaritasini yaratishga xizmat qiladi. Shu sababli, diskurs tahlili lingvistik va interdisiplinar tadqiqotlarning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda diskurs tushunchasini lingvistik kontekstda o‘rganish uchun ko‘p bosqichli metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning maqsadi – diskurs tushunchasining tarixiy rivoji, nazariy asoslari va zamonaviy lingvistik talqinlarini aniqlash, shuningdek, diskurs tahlilining metodologik tamoyillarini tizimli ravishda bayon qilishdan iborat. Shu sababli tadqiqot metodlari adabiyotlarni tahlil qilish, komparativ yondashuv, pragmatik tahlil va interdisiplinar yondashuv kabi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

Birinchi bosqichda tadqiqot muallifi jahon tilshunosligi adabiyotlarini keng qamrovli tahlil qilgan. Bu bosqichda diskurs tushunchasining paydo bo‘lishi, terminologik rivoji va dastlabki ilmiy izohlar o‘rganildi. Ayniqsa, Zellig Xarrisning 1952-yilda e’lon qilingan “Discourse Analysis” maqolasi tadqiqot uchun asosiy manba sifatida ishlatildi. Harris nutq va matnni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish zarurligini ta’kidlagan va “diskurs tahlili” metodini joriy qilgan. Shu bilan birga, R. Godel va N.A. Slyusarevning tadqiqot ishlari ham diskurs atamasining tilshunoslikdagi mavqeini aniqlashga xizmat qildi.

Ikkinchi bosqichda turli olimlarning diskurs tushunchasiga oid nazariy yondashuvlari tahlil qilindi. Mishel Fuko diskursni nafaqat lingvistik hodisa, balki bilim va hokimiyat munosabatlarini tartibga soluvchi ijtimoiy mexanizm sifatida ko‘rgan. Jak Derrida diskursni ma’nolarning o‘zaro qarama-qarshiligi orqali shakllanuvchi jarayon sifatida talqin qilgan bo‘lsa, Jürgen Habermas diskursni kommunikativ amaliyot va ijtimoiy muvofiqlashuvning asosiy shakli deb hisoblagan. Shu yondashuvlar yordamida diskursning ijtimoiy, madaniy va kommunikativ kontekstdagi ahamiyati aniqlandi.

Tadqiqotning uchinchi bosqichi – zamonaviy lingvistik talqinlarni o‘rganishdan iborat bo‘ldi. Bu bosqichda diskursning struktura, funksiya va kontekstual bog‘lanish jihatlari, janriy va pragmatik o‘ziga xosliklari tizimli tarzda tahlil qilindi. Shu jumladan, D. Makdonnel, Y. Isayeva va G.N. Kenjebalina kabi zamonaviy olimlarning ishlari diskursning kommunikativ, ijtimoiy va psixologik jihatlarini aniqlashga xizmat qildi. Tadqiqotda diskursning muloqot ishtirokchilari tomonidan amalga oshiriladigan nutqiy strategiyalar, voqelikni tasvirlash usullari va hissiy munosabatlar tahlil qilindi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan metodik yondashuvlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

-Adabiyotlarni tizimli tahlil qilish: tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy maqolalarni o‘rganish orqali diskurs tushunchasining rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlash;

-Komparativ tahlil: turli olimlarning diskursga oid nazariy qarashlarini solishtirish, umumiy va farqli jihatlarni aniqlash;

-Pragmatik va kontekstual tahlil: diskursning ijtimoiy, madaniy va kommunikativ kontekstdagi o‘rni va funksiyalarini o‘rganish;

-Interdisiplinar yondashuv: lingvistika, sotsiologiya, falsafa va madaniyatshunoslik nazariyalarini birlashtirish orqali diskursni keng qamrovli ilmiy kategoriya sifatida tahlil qilish.

Ushbu metodologik yondashuvlar yordamida tadqiqot davomida diskurs tushunchasining turli talqinlari, uning struktura va funksional xususiyatlari, shuningdek, nutq jarayonida

ishtirokchilarning muloqotdagi strategiya va taktikasi tizimli ravishda o‘rganildi. Tadqiqot natijasida diskurs faqat lingvistik birliklarning shakliy bog‘lanishi emas, balki ma’no, kontekst, maqsad va vaziyatning uzviy birligidan tashkil topgan murakkab hodisa ekanligi ilmiy asos bilan tasdiqlandi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida diskurs tahlilining interdisiplinar xususiyati ham aniqlangan. Lingvistik tahlil natijalari sotsiologik va psixologik yondashuvlar bilan bog‘lanib, nutq jarayonida inson tafakkurining ijtimoiy-madaniy xaritasi yaratilishiga imkon beradi. Shu bilan birga, diskurs tahlili muloqot ishtirokchilarining kommunikativ maqsad va vazifalarini, til birliklarining funksional rolini va kontekstual bog‘liqligini aniqlashda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Natijada, ushbu metodologik yondashuv diskursni faqat til birliklarining yig‘indisi sifatida emas, balki murakkab, kontekstual va ijtimoiy jarayon sifatida o‘rganish imkonini berdi. Tadqiqotning to‘liq yondashuvi diskurs tahlilini lingvistik va ijtimoiy-psixologik kontekstlarda chuqur va tizimli o‘rganish imkonini yaratdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, diskurs tushunchasini lingvistik, ijtimoiy va pragmatik jihatlari bilan birgalikda o‘rganish orqali nutq jarayonining murakkabligi va uning ijtimoiy ahamiyati aniqlandi. Diskursning asosiy xususiyatlari quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Birinchidan, lingvistik jihatdan, diskurs – bu gap yoki so‘z birikmasidan yuqori darajadagi til birliklari bo‘lib, ular ketma-ketlikda joylashgan holda ma’no va kommunikativ vazifani ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, diskurs nafaqat grammatik birliklarning yig‘indisi, balki kontekstual va funksional bog‘lanishga ega murakkab nutqiy tizimdir. Masalan, og‘zaki va yozma nutq shakllari diskursning turli janrlarida o‘ziga xos struktura va sintaktik xususiyatlarga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, diskursda mavzuga doir terminlar, iboralar va frazeologik birliklarning muloqot maqsadiga mos ravishda qo‘llanilishi kuzatildi.

Ikkinchidan, funksional jihatdan, diskurs til birliklarining ijtimoiy va madaniy kontekstdagi vazifalarini amalga oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, diskursning funksional xususiyatlari nutq ishtirokchisining maqsadiga, suhbatdoshi bilan munosabatlariga va kommunikativ vaziyatga bog‘liq. Misol uchun, siyosiy diskursda til vositalari maqsadga yo‘naltirilgan bayonotlar, mafkuraviy fikrlarni ifodalaydi, adabiy diskurs esa estetik va emotsional funksiyalarga urg‘u beradi. Shunday qilib, diskurs nutq ishtirokchilarining kommunikativ maqsadlarini amalga oshirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Uchinchidan, kontekstual bog‘lanish diskursning ajralmas jihati sifatida aniqlandi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, diskursning ma’nosi va samaradorligi nutq ishtirokchilari, mavzu, ijtimoiy sharoit va kommunikativ vaziyat bilan uzviy bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, diskursni

tahlil qilish jarayonida muloqot ishtirokchilarining mavqei, ular o‘rtasidagi ijtimoiy masofa, muloqotning ritualligi va jiddiylik/nojiddiylik darajasi ham hisobga olinadi.

To‘rtinchidan, ijtimoiy-psixologik aspektlar diskurs tahlilida muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, nutq ishtirokchilari o‘z fikrini ifoda etishda, suhbatdoshi reaktsiyasini taxmin qilishda va hissiy munosabatlarni shakllantirishda diskurs vositalaridan faol foydalanadi. Masalan, siyosiy nutqda emotsional ta’sir, adabiy diskursda estetik did va og‘zaki dialoglarda ijtimoiy rollar bilan bog‘liq interaktiv strategiyalar kuzatildi.

Shuningdek, tadqiqot diskursning janriy o‘ziga xosligini ham aniqladi. Diskurs janri uning struktura, mavzu va kommunikativ vazifalari bilan belgilanadi. Masalan:

-Siyosiy diskurs – bayonot va qarorlarni targ‘ib qilishga yo‘naltirilgan;

-Adabiy diskurs – estetik va badiiy ifodaga urg‘u beradi;

-Akademik diskurs – faktlar va ilmiy ma’lumotlar orqali mantiqiy izchil argumentlarni shakllantiradi;

-Og‘zaki suhbat diskursi – interaktivlik, moslashuvchanlik va kontekstga mos javob berish orqali xarakterlanadi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, diskurs tahlilida muloqot ishtirokchilarining nutqiy strategiyalari, kommunikativ maqsadlari, voqelikni tasvirlash usullari va hissiy baholari asosiy e’tibor markazida bo‘ladi. Shu bilan birga, diskurs tahlili lingvistik birliklarning shakliy bog‘lanishidan tashqari, ularning kontekstual, funksional va ijtimoiy-psixologik jihatlari bilan o‘zaro bog‘liqligini ochib beradi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, diskurs nafaqat til birliklarining yig‘indisi, balki ma’no, kontekst, maqsad va vaziyatning uzviy birligidan tashkil topgan murakkab hodisa sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, diskurs tahlili lingvistik va interdisiplinar tadqiqotlarda muloqotning semantik, pragmatik va kognitiv jihatlarini chuqur tushunishga yordam beradi. Bu esa inson tafakkurining ijtimoiy-madaniy xaritasini yaratishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, diskurs tushunchasi lingvistik, ijtimoiy, madaniy va pragmatik jihatlarni o‘z ichiga olgan murakkab ilmiy kategoriya sifatida qaraladi. Diskursning nafaqat lingvistik birliklar yig‘indisi, balki muloqot jarayoni, ijtimoiy-madaniy vaziyat va kommunikativ maqsad bilan uzviy bog‘liq hodisa ekanligi tadqiqot orqali tasdiqlandi. Shu jihatidan, diskurs tahlili tilshunoslik va interdisiplinar fanlar uchun muhim tadqiqot obyekti sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalarini jahon tilshunosligi va faylasafiy yondashuvlar bilan solishtiradigan bo‘lsak, ular bir qancha muhim jihatlarni ochib beradi. Mishel Fuko va Jak Derrida kabi olimlarning yondashuvlarida diskurs faqat til hodisasi sifatida emas, balki bilim, hokimiyat va ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi vosita sifatida talqin qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu yondashuvlar diskursning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi rolini chuqur tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, Jürgen Habermasning kommunikativ faoliyat nazariyasi diskursni qarama-qarshi fikrlar muloqoti orqali ijtimoiy murosaga erishish

vositasi sifatida ko‘rishni taklif qiladi. Tadqiqot natijalari bu yondashuvning amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi, chunki diskurs jarayonida muloqot ishtirokchilari o‘z fikrlarini shakllantirish, suhbatdoshi bilan moslashish va hissiy munosabatlarni ifodalash orqali muloqot maqsadiga erishadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, diskursning struktura va funksiya jihatlari bir-birini to‘ldiruvchi xususiyatga ega. Strukturaviy yondashuv diskursni gaplar ketma-ketligi sifatida talqin qilsa, funksional yondashuv nutq ishtirokchisining kommunikativ maqsadlarini, kontekstni va madaniy shart-sharoitlarni hisobga oladi. Shu tariqa, diskurs tahlilida forma va funksiyaning o‘zaro bog‘liqligi asosiy o‘rin tutadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, turli janrdagi diskurslarda til birliklari turlicha ishlatiladi va bu ularning kommunikativ samaradorligini belgilaydi. Masalan, siyosiy diskursda til vositalari qarorlar va mafkuraviy g‘oyalarni targ‘ib qilishga xizmat qilsa, adabiy diskursda estetik va emotsional funksiyalarga urg‘u beriladi.

Shuningdek, tadqiqot diskursning kontekstual bog‘lanishini ham aniq tasdiqladi. Nutq ishtirokchilari, mavzu, ijtimoiy sharoit va kommunikativ vaziyat birgalikda diskursning ma’nosini shakllantiradi. Bu jihat Makdonnel va Kenjebalina kabi olimlar tomonidan ilgari surilgan nazariy fikrlarni mustahkamladi. Diskursning ijtimoiy-psixologik aspektlari ham tadqiqot natijalarida yaqqol namoyon bo‘ldi. Nutq ishtirokchilari o‘z fikrlarini ifoda etishda suhbatdoshi reaktsiyasini hisobga olib, til birliklarini moslashtiradi, hissiy munosabatlar va baholarni shakllantiradi. Shu tariqa, diskursning pragmatik va kognitiv jihatlari uning samarali ishlashini ta’minlaydi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, diskurs tahlili nafaqat lingvistik, balki interdisiplinar nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega. Lingvistik jihatdan u til birliklarining struktura va funksiyasini ochib beradi, sotsiologik va psixologik nuqtai nazardan esa nutq jarayonida insonning ijtimoiy-madaniy xatti-harakatlarini aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, diskurs tahlili kommunikativ strategiya va taktikalarning amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi, chunki nutq ishtirokchilari o‘z maqsadlariga erishish uchun til vositalarini ongli va maqsadga yo‘naltirilgan tarzda qo‘llaydi.

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy lingvistika va interdisiplinar tadqiqotlarda diskurs tushunchasi quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

-Diskurs lingvistik birliklarning shakliy va semantik bog‘lanishidan tashqari, kontekst, maqsad va vaziyat bilan uzviy bog‘liq;

-Diskurs muloqot ishtirokchisining kommunikativ strategiyasi, voqelikni ifoda etish usullari va hissiy baholari bilan belgilanadi;

-Diskursning janriy xususiyati til vositalarining turli kommunikativ maqsadlar uchun moslashuvchan qo‘llanilishini ta’minlaydi;

-Diskurs tahlili lingvistik va interdisiplinar yondashuvlarni birlashtirgan holda nutq jarayonining semantik, pragmatik va kognitiv jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

Shu tariqa, tadqiqot natijalari diskurs tushunchasining lingvistik va ijtimoiy-psixologik kontekstda keng qamrovli ilmiy kategoriya sifatida talqin qilinishini tasdiqlaydi. Diskurs tahlili nutq jarayonining murakkabligini, ijtimoiy-madaniy rolini va kommunikativ maqsadlarni amalga oshirishdagi ahamiyatini ochib beruvchi muhim metodologik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, diskurs tushunchasi tilshunoslikda nafaqat lingvistik birliklar yig‘indisi sifatida, balki ijtimoiy, madaniy, pragmatik va kognitiv omillar bilan uzviy bog‘liq murakkab hodisa sifatida qaraladi. Diskurs nutq jarayonining strukturaviy va funksional xususiyatlarini, muloqot ishtirokchilarining kommunikativ strategiya va taktikalarini, shuningdek, voqelikni ifodalash va hissiy munosabatlarni shakllantirishdagi rolini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, diskursni o‘rganishda faqat lingvistik aspektga tayanish yetarli emas; balki u ijtimoiy-psixologik, madaniy va kommunikativ kontekstlar bilan birgalikda tahlil qilinishi zarur. Mishel Fuko va Jak Derrida kabi olimlarning nazariy yondashuvlari diskursning ijtimoiy-hokimiyat va ma’no shakllantiruvchi rolini ochib berishga yordam beradi, Jürgen Habermasning kommunikativ faoliyat nazariyasi esa diskursni qarama-qarshi fikrlarni muloqot orqali murosaga keltirish vositasi sifatida talqin qilishga imkon yaratadi. Shu nuqtai nazardan, diskurs tahlili lingvistik va interdisiplinar tadqiqotlar uchun asosiy vosita bo‘lib qoladi.

Bundan tashqari, tadqiqot diskursning janriy xususiyatlarini aniqladi: siyosiy, adabiy, akademik va og‘zaki diskurslarda til vositalari va kommunikativ strategiyalar turlicha qo‘llaniladi, bu esa nutqning samarali va maqsadga yo‘naltirilgan shaklda amalga oshirilishini ta’minlaydi. Diskursning kontekstual va pragmatik jihatlari, shuningdek, nutq ishtirokchilarining hissiy baholari va voqelikni tasvirlash usullari tadqiqot natijalarida yaqqol namoyon bo‘ldi.

Shu tariqa, diskurs tahlili nafaqat lingvistik birliklarning struktura va funksiyasini ochib beradi, balki inson tafakkuri, ijtimoiy munosabatlar va madaniy kontekstning nutq jarayoniga ta’sirini aniqlashga yordam beradi. Bu esa diskursni lingvistik va ijtimoiy-psixologik kontekstlarda keng qamrovli ilmiy kategoriya sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Natijada, diskurs tushunchasini o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki sotsiologiya, psixologiya, falsafa va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Diskurs tahlili nutq jarayonining semantik, pragmatik va kognitiv jihatlarini aniqlash orqali ilmiy va amaliy tadqiqotlarda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy tilshunoslikda diskurs tadqiqoti tilning ishlash mexanizmlarini, nutq ishtirokchilarining kommunikativ strategiya va taktikalari hamda muloqot jarayonidagi interaktivlikni chuqur tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, diskurs tushunchasi lingvistik tafakkur tarixida murakkab va ko‘p qirrali ilmiy kategoriya sifatida shakllangan bo‘lib, uning tahlili til, jamiyat va madaniyat

o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ochib beruvchi muhim ilmiy yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, diskurs tahlili kommunikatsiyaning ijtimoiy va madaniy jarayonlarini o‘rganishda, shuningdek, nutq jarayonining samaradorligini aniqlashda dolzarb metodologik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Harris, Z. (1952). *Discourse Analysis*. Language, Vol. 28, No. 1

2. Слюсарев Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – М.: Наука, 1981

3. Derrida, J. (1967). *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press

4. Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp

5. Мамажонов, М. (2020). Антропонимлар дисскурс релеванти сифатида. –Фарғона.

6. Исаева Е.Д. Понятие дискурса в современной лингвистике // http://vii.sfu-ras.ru/info/public/vii/book/ponyatie-diskursa-v-sovremennoy-lingvistike-2009 (дата обращения : 26.04.2023)

7. Макаров МЛ. Основы теории дискурса. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003

INTERNET SAYTLARI :

1.Google.uz

2. Wikipediya.uz

3. Ziyonet.uz